

MEVLÂNÂ'NIN RUBAİLERİNE DAİR SOSYOLOJİK BİR OKUMA -I-

M. Ziya Bağrıaçık^{1*}

¹Niğde Üniversitesi, FEF, TDE Bölümü Öğretim Görevlisi, Niğde.

* ziyabagriacik@yahoo.com

Özet: Biraktıkları edebi eserlerle tarihe ve insanlığa mâl olmuş kişiler, estetik / haz kavramlarını da aşarak yaşadıkları devre neredeyse yön verebilecek irfana ve iktidara ulaşabilmişlerdir. Mütecessis, mutasavvıf ve şair Muhammed CelâleddînRûmi de bu minval üzere büyük bir şahsiyettir.

Eserlerinde felsefi dille değil doğrudan gönüllere hitabı seçerek, sosyal konular üzerine yoğunlaşmış, günümüzde de geçerliliğini koruyan toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, Mevlana'nın eserlerini okurken satıhta gezmek yerine daha derinlerde değişenlerin özünde değişmeden kalabilen *töz*lere ulaşarak çıkarımların yapılması anlamlı olacaktır.

Tüm dünyada “hoşgörünün sembolü” olarak tanınan Mevlana'ya sadece bu gözle bakmak O'nun adeta birer “terapi” niteliğindeki eserlerindeki kişisel gelişime dair yüzlerce tespiti görmezlikten gelmek demektir ki bu her türlü bilimsel ve vicdani değerlendirmelerden varestedir.

Şüphesiz Mevlana Celeleddin Rumi'nin özellikle rubaileritibariyle adeta bir “sosyolojik okuma”sının bir bildiriyle yapılabileceğini iddia etmek, safça ve kibirlice olacaktır. Bu itibarla bildirimizde özellikle araştırmacılar tarafından biraz da ihmal edilen rubailerinden hareketle daha önce yapılan tespitlere katkı sağlamayı amaç edindik.

Anahtar kelimeler:Mevlana, Rubai, Sosyolojik Okuma, Kişisel Gelişim.

The Sociological Reading of Mevlana's Rubais I

Abstract: The persons those belong to the history and humanity with their literary works come to the enlightenment that conducts the time of their era by going beyond the enjoyment concepts. Muhammed Celâleddîn-i Rûmi who is inquisitive, Sufi and poet can be mentioned as one of them.

By preferring indirect rhetoric to the feelings other than philosophical complications Mevlana has also focused on societal issues, therefore he has likely contributed to the solutions to the contemporary issues of our era. In this context, it will be meaningful to have inferences by reaching Ousia that is capable of having stable in changing essence other than surfing on superficialities reading of Mevlana.

Without doubt, It would be naïve and arrogant to claim that the sociological reading of Mevlana's works and his evaluations might be explored here in such a short presentation and paper. Thus, we aim to contribute to the literature by focusing on some of his Rubais (quatrains) that have been neglected so far.

Keywords:Mevlana, Rubai (Quatrains), Sociological Reading, Personal Improvement.

Bıraktıkları edebi eserlerle tarihe ve insanlığa mâl olmuş kişiler, estetik / haz kavramlarını da aşarak yaşadıkları devre neredeyse yön verebilecek irfana ve iktidara ulaşabilmişlerdir. Mütecessis, mutasavvıf ve şair Muhammed Celâleddîn Rûmi de bu minval üzere büyük bir şahsiyettir.

Mevlana Celaleddin Rumi'nin sosyal konuları ele alış biçiminin bilinmesi, günümüz sosyolojisinin bazı temel problemlerinin çözümüne katkıda bulunabileceği gibi Türkiye'nin gittikçe karmaşıklaşan tabaka ve güç yapısının daha iyi ve sağlam bir tahlilinin yapılmasını sağlayacağı düşünüldüğünde (Çelebi,2001:50); O'nun eserlerini okurken satıhta gezmek yerine daha derinlerde değişenlerin özünde değişmeden kalabilen *tözlere* ulaşarak çıkarımların yapılması anlamlı olacaktır.

Tüm dünyada "hoşgörünün sembolü" olarak tanınan Mevlana'ya sadece bu gözle bakmak O'nun adeta birer "terapi" niteliğindeki eserlerindeki kişisel gelişime dair yüzlerce tespiti görmezlikten gelmek demektir ki bu her türlü bilimsel ve vicdanî değerlendirmelerden varestedir.

Mevlana ilmin, irfanın şairce duyuşun buluştuğu bir bilge kişi olarak, toplumun gündelik hayatıyla yakından ilgilenmiş ve insan ruhunun çıkmazlarına ikna edici çözümler sunmuştur. Taşdığı aşk ve istiğrak hali onu çevresinden ve gündelik hayattan uzaklaştıramamıştır. (Karaismailoğlu; s.27)

Onun öğretisi "keşf", "esrar" ve "vüsûl" üzeredir. Herkesin kavrayamayacağı gizli manaların (esrar)ın keşf ile görülerek ve tadılarak anlaşılması; ve bu itibarla ilmin hakikat mertebesine erişmesi (vüsûl) tahakkuk eder ki bu da maksadın temelidir. İşte Mevlana'nın poetikası "vüsûl" üzerine yoğunlaşır. Hallac-ı Mansur'un deyişiyle "Allaha vasıl olmak için iki adım atmalı, birinci adımı dünyadan, ikinci adımı ahiretten, üçüncü adımda Allaha ulaşılır." Mevlana şiirlerinde özellikle ilk iki adıma yönelik hayatı tanzim etme çabası içerisindedir. Vuslata Hakk'ın rızası yönünde ermeye yönelik davranışları tenbih eder. Bu itibarla özellikle şiirleri güçlü bir irfânî epistemolojinin sonucudur.

Onun şiirleri anlaşılmaz ve güç tevilleri içermediği gibi tam aksine muhatap direkt olarak gönüldür. Okuyucu sanatlarla yoğrulmuş söyleyişin henüz lezzetini idrak ederken birden kendisini arka planda uçsuz bucaksız bir düşünce ikliminin ortasında bulur ve artık okuyucunun meşrebi ile tem arasında şiddetli bir muhakeme başlayacaktır. Bu işlem uzun sürmeyecektir zira, çoğunlukla bir sehl-i mümtenî diyebileceğimiz şiirleri her çeşit algıya kolaylıkla ulaşacaktır. Bu konuya ilişkin henüz Mesnevisinin başında (5 ve 6. beyit)

adeta ciddi uyarılar vardır:

Men beher cem'iyetî nâlân şüdem

Cüft-i bedhâlân ü hoşhâlân şüdem

"ben her cemiyette, her mecliste inledim durdum. Kötü huylu olanlarla da, iyi huylu olanlarla da düşüp kalktım."

Herkesî ez zann-i hod şüüd yâr-i men

Vez derûn-i men necüst esrâr-i men

"herkes kendi anlayışına göre benim yârim oldu. İçimdeki esrârı araştırmadı."

Kaldı ki Mevlana'nın kendisi, zamanında çok dinamik ve hareketli bir yaşam sürmüştür. Bütün kitaplarında bunu görebilmek, hissedebilmek de mümkündür. Mevlana, bir kenara çekilip oturmuş, hayattan kopuk, dünyadan el etek çekmiş bir insan olarak karşımıza çıkmaz. Yaşadıklarını, düşündüklerini, anladıklarını adeta sansürsüz olarak şiirlerine ve konuşmalarına, vaaz ve nasihatlerine yansıtmıştır (Aktay, 2005:10). O içten samimi bir halk dostudur. Mektuplarında sık sık kullandığı "tatlı suyun başı kalabalık olur" ifadesi, insanlarla ilişkilerinde yansımaları bulmuş, bir tarikat kurmadığı halde, etrafı insan kalabalıklarıyla dolup taşmıştır (Güzel, 2007:120). Günümüzde kimi İslamî guruplar arasında yaygın olan ayrımcılığı hiçbir zaman tasvip etmemiştir. Âriflerin, "yâ rabbî; kötülere merhamet et; iyilere zaten lutfetmiş, onları iyi yaratmışsın" söylemine uygun davranmıştır. Âkif, bir münâcâtındaki beyti bu minval üzere söylemiştir:

Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle

Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle

Mevlana, aslında bir rubai şairi değildir. Ancak estetikle bürünmüş türlü mana ve hakikatleri havi rubaileri kendine has üslupla birleştirerek aşkını, insani görüşünü, duygusunu terennüm etmiştir. Aşağıda tasnif edeceğimiz rubailer O'nun Hakka/Dosta, Aşka/Muhabbete, İnsana ve Dünyaya dair bakış açısını dikkatlere sunacaktır. Metnimizdeki rubailer Doç. Dr. Ziya Avşar'ın, bütün rubaileri Farsça'dan Türkçe'ye nazmen çeviri neşrinden alınmıştır.

A. Zâhidâne Tenbih

Mevlana'nın neredeyse bütün şiirlerinde "tenbih üslubu" esastır. Aşağıdaki rubailerinde henüz şemsle tanışmadan önceki zâhidâne üslup üzerinedir:

Şeytanın gama düşmesi:

gelirse insanın cânına şeytandan keder
“lâ havle velâ” çekmek, o gama fayda eder,
“lâ havle” diyenin nefesi ve gücü artar,
şeytan; “lâ havle velâ” çekenden gama düşer!

Bilginin davranışa dönüşmesi:

sözün altın gibi ve kötüyse füllerin
kimse yanında, habbe kadar olmaz değerini!
değeri, eyerinden düşük olan bir atla,
nasıl yola çıkarsın, olur musun hiç emin?

Dinin çıkarlara göre tevili:

ey cân, haberin var mı, cânânın kimdir senin?
ey dil, haberin var mı, mihmânın kimdir senin?
ey beden, sen her hileye bir yol arıyorsun,
o çekiyor seni, bak, sultânın kimdir senin?

Sürekli dünyanın gözetilmemesi:

eğer hevâ ve şehvet peşinde koşacaksan,
haber vereyim, nasipsiz gideceksin, uyan!
bunlardan vazgeçersen, görürsün ayan beyan,
buraya neden geldin, nereye gideceksin?

Dünya nimetlerine aldanmamak:

müşkülli çözen hakikat ilmîni, ey cân
öğrenmeye çalış, cân bedeninden çıkmadan!
var gibi görünüp duran, şu yoklu bırak da
yok gibi görünen vâri iste, geldi zaman

Başkalarının kusurları ile ilgilenmemek:

şundan bundan utanmak gerekiyorsa eğer,
fertlerin ayıbını, yer altına toprağa gömmektir hüner!
ayna gibi, her iyi kötüyü gösterirsen,
ayna gibi, demirden bir yüz gerek serteser!

Erdemlilikte "ibret" olgusu; cömertlikte süreklilik; riyâ kirine bulaşmama:

ey câhil nefsin her arzusuna tâbî olan!
ey başkalarının halinden ibret almayan!
tek hayrın, bir çeşmeye tas koymaktan ibaret;
istersin ki, tüm şehir suya kansın, ey insân!

Başkalarında himmet aramamak:

bir can vardır canında senin, ara o canı,
beden dağında bir cevher var, bul o madeni,
ey hak yoluna giden sofi! eğer ararsan;
başka yerde değil, öz canında ara onu!

"ben" ciliğın doğrudan uzaklaştırması:

ey dost yapma, bu günlerin bir de yârını var!
iyilik, kötülük gün gibi ortaya çıkar,
âşıklık yolunda, hıyânet revâ değildir;
ben doğruyum sen eğri, bu doğru olmaz, ey yâr!

Gerçek dostun "hak" olduğunun hatırlanması:

gerçek âşık, düşman tehdidi duyarsa eğer,
bil ki bineğini hızla hak yönüne sürer!
o, düşmandır zannıyla dostundan yüz çevirmez,
bir hayal için gerçekten ayrılmaz, gerçek er!

B. Gerçek Mutluluğun İdraki, Manevi Terapi

Dünya endişesinin hükümsüzlüğü:

gam da ne oluyormuş ki, getirelim dile,
ekelim toprağa, düşürmeyelim gönüle,
içi olmayan kof bir bademdir; gam dediğın
baş eğmezse kırıp dökelim beynini bile!

Dünya ilişkilerinde boğulmamak:

kendini istiyorsan çık, kendinden dışarı,
dereyi geç de, ceyhuna doğru çek yuları!
ne diye öküz gibi felek yükü çekersin;

sıçra da feleğin üstüne çık, tâ yukarı!

Gereksiz düşüncelere esir olmamak:

*kendini uykuya ver, düşünme durduk yerde,
düşünce, ay yüzüne bir perde olur perde!
gönül ay gibidir, onda düşünceye yer verme
düşünceyi suya at da, boğulma kederde!*

Hoşgörünün iki cihan saâdeti olması:

*yâriyle hoş geçinen bir kimse, yarsız kalmaz,
müşteriyi memnun eden tüccâr, müflis olmaz.
ay, gecedен ürkmediği için öyle parlaktır;
gül dikenle hoş olmasa, güzel koku salmaz!*

Yabana atılsa da “doğru”nun değerinden hiçbir şey kaybetmemesi:

*bir şekerin üstünde kavga eder sinekler,
sineklerin hücumundan korku duymaz şeker.
bir kuşun, bir dağ üstüne konup uçmasıyla;
o dağ, ne artar ne eksilir, iyi bak yeter!*

Gerçek dosta (hak) yakınlığın kederden uzak tutması:

*seni gördüğümüz gün cumadır bize, bayram,
derdin sayesinde, dünden daha iyi ortam,
eğer felek, binlerce felek bize kin gütse;
gönlümüzde yârin sevgisi durdukça ne gam!*

Merhametin yüceliği; teslimiyetin aşkın huzuru:

*bulanık havada, bulutun gözü yaş dolar,
bu yaş, yaprak ve meyve gülsün diye akar,
babanın sıkıntısı, annenin gözyaşındır;
çocuklardaki neşeyle gülüp oynamalar!*

Duamın gücü, tevakkülün aşkın huzuru:

*zâhir ve bâtında, her ne varsa hayır ve şer,
hakkın hükmüdür kaza ve kaderden bir eser.
ben çalışır, çabalarım, kaza bana der ki;
“senin gücünün dışında bir iş var, ne haber!”*

Mutlak güzelle birlikte güzel bakarak güzeli görme hali:

*can da sensin, cihan da, seninle güzel cihan,
yaralasan, hoştur bana, senin mızrak yaran!
avucundaki toprak bile kimya madenidir;
güzel olmayan her şey seninle güzel bana!*

Orta yolun "itidal"ın ruha huzur vermesi:

*âsûdedir, azda çokta gözü olmayan can
kırar zenginlik ve fakirlik bendini, her an
keser ilgiyi, cihan halkından ve gamından,
benlikten eser kalmaz kendinde zerre kadar!*

Kaba ve bilgisizlerle ilişkinin kişiyi yorması:

*bir kez öldüm de, hiç kimse ağlamadı bana,
dirilsem, bakacağım hayatın tadına!
ey canıma kast eden, benimle ne işin var?
ahmaklarla sohbet, nefes tüketmek boşuna!*

C. Gururun Kovulup Vakarın Daveti

Kişiyi kâmil yapan "hiç"lik erdemi:

*daha ne kadar artacak, sende ki bu gurur,
her tür hayâlî sûret, sende ne kadar durur?
sübhânallah, ne tuhaf bir hal ve gidişin var;
"hiç" bile değilsin, hepsi senin kuruntundur!*

Akla düşkünlüğün "acz"e düşürmesi:

*ey akıl git, yoktur burada hiçbir akıllı,
kıl olsan, bir yere sığdıramazsın o kılı!
gündüz oldu, gündüz vakti yakılan her çıra,
güneş ışığında rezildir, adam akıllı!*

Tevazu vakardandır:

*bir büyüğün küçülmesi, küçüklük değildir,
şüphe yok ki, çocukluk etmek, kemalden gelir
bir baba, çocuk gibi konuşmaya başlarsa,
akıllı kişi, o babanın çocuk olmadığını bilir!*

*“muhâtap” olgusu; çok dostla gururlanmak değil tek dostla “ruhdaş” olmak:
ey gönül, kendinde gama yol vermekten sakın!
gitme herkesin sohbetine, değilse ruhdaşın,
madem kuru ekmek ve tereyle yetinirsin;
ne hükmü var, bıyık bükmenin, mağrur bakışın!*

SONUÇ:

Şüphesiz rubailerdeki tespitler bu kadarla sınırlı değildir. Bu nedenle başlığı-muzu “Sosyolojik Okuma I” olarak seçtik. Bu metni 500 rubaiyi dikkate alarak hazırladık. Mevlana’nın bütün rubailerini Şefik Can’ın derlemesi itibariyle 2217 civarındadır. Ancak bu rakam tekrarların ve de kendisine ait olmadığı sonradan tespit edilenlerle 2188’e düşmüştür. Kalan rubailer de başka çalışmalarla dikkatle incelenerek bu minval üzere sonuçlar elde edilecektir. Bildirimizin başında da zikredildiği üzere O’nun rubailerini, ruhların tezkiye ve eğitiminde büyük rol oynar. İnsanda fitrî olarak var olan iyi huyların benlik tarafından “keşf” edilip geliştirilerek, bu ilmin amele dönüştürülmesini teşvik eder. Ayrıca keşfedilip davranışa dönüşen bu erdemlerin psişik yaşamda sabit olması / korunmasının gerekliliğini terennüm eder. Doğruluk, edeb, sabır, dikkat, şükür, kanaat, cömertlik bu kabîlendendir. İkinci adımda ise tasavvufun en mühim tenbihi devreye girer ki bu da nefis terbiyesidir. Rubailerde insanda var olan kötü huyların ayıklanması metaforlara bezenerek büyük bir ustalıkla anlatılmıştır. Zira olgun ve mutlu bir insanın psişik aleminde kibir, haset, hırs, tamah, öfke gibi hastalıklara yer yoktur. Bu itibarla Mevlana, başımıza gelen iyi / kötü hâli tartışmaz; O bu hallerin nasıl algılanması gerektiği ile uğraşır. İşte Mevlana’yı tarihin derinliklerinden bugünlere taşıyan da bu yüksek idraktır.

KAYNAKLAR

- Çelebi, Nilgün (2001). Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları. Ankara
- Karaismailoğlu, Adnan (2005). Mevlana ve Kültürümüz. Konya.
- Aktay, Yasin (2005). Mevlanaya Sosyolojik Bir Yaklaşım(Mülakat). Bilgi Yolu 5/8.
- Güzel, Ahmet (2007). Aşkın Simurgu. Konya.
- Avşar, Ziya (2007). Sırların Dili (Bütün Rubailer). Konya.